

10-74668297
branimir donat
**O
VINAVERU
OPET**

Postoje stvaraoci koji vođeni čudnovatim putevima sudbine na žalost i usatoh najvećih intelektualnih napora nisu uspjeli stvoriti djelo u onoj domeni kojoj su najviše pažnje i intimnih ambicija poklonili. Njihove intelektualne zaslone, na koliko ponekad bile fantastične i uvjerljive, obćavale proširenje postojećih okvira pojedinih nacionalnih književnosti ostajale su najčešće ipak samo zanimljivi projekti koji se nisu uspjeli opravdati djelom. Intencija koju možemo priznavati mora se nalaziti u samom krugu djela, a ne u vanjskoj atmosferi oko njega ili povodom njega, njeno jedino opravdanje jest djelo samo. Poezija Stanislava Vinavera očitio historijski znači izvjestan događaj u razvoju suvremene srpske poezije prve polovine dvadesetog stoljeća, ali ako je gledamo kao ostvarenje, kao realizaciju u djelu, onda suvremeni kritičar osjeća potrebu da u izricanju svojih sudova bude sudržan, da ističe neke ograde kriterijskog

karaktera ili pak da se oslanja na puku historičnost i da inzistira na zanimljivom, no kao uvjerljivi argument nedovoljno potkrepljenom uvjerenju, da se značaj nekog stvaralaštva može izraziti isticanjem njegovog otpora prema onoj poeziji koja je mnogo više pažnje poklanjala rutiniranom izrazu nego pravom umjetničkom istraživanju, jer za poeziju nikako ne može biti dovoljan, dovoljno snažan argument — inzistiranje na otkrivanju zabluda bez prave potrebe da se dopre do novih istina. Kada danas čitamo Vinaverove napise o poeziji, o jeziku, o literaturi, pred nama se otkrivaju majdani lucidnosti, nekontroliranosti, nekonvencionalnosti, ali ono čemu se još ni danas ne možemo oprjeti njegov je žar izricanja smjelih ritmičkih projekata, angažiranja za izvjesna nova shvećanja poezije, a naročito samog jezika modernog pjesništva, koji se ponekad mogu shvatiti kao prave antipacije modernog pjesništva. Inzistiranje na jeziku i jezičnosti

moderne poezije, isticanje jezika i ritma kao bitnih fenomena poezije, Vinaverovo uporno traganje za sakrivenim jezičnim mogućnostima jednog jezika okovanog negvama deseteračke zapjevke čine Vinavera našim suvremenikom na teoretskom planu, međutim, kada pokušamo da sve to otkrijemo u njegovoj poeziji, koja ma koliko izgledala kalamburska, igračka, žovijalna — uglavnom — ma koliko nam se otkrivala kao poezija tzv. lekog stihova susrećemo se s jednom usiljenom poetikom poetskih sloboština, koja je u svojoj ambicioznosti i u svojoj neodtjeranosti ponekad našim današnjem osjećanju poezije posve strana. Zato kada kritika pokuša progovoriti o pitanjima povezanim za stihove Stanislava Vinavera, pred njom uskravaju dva bitna pitanja. Prvo je pretežno esejističkog karaktera, pogodno da se iznese jedna doktrina suvremenog shvećanja poezije, ono uvijek račun na potencijalni značaj tih teorija u okvirima ne samo naše poezije, već modernog pjesništva u opće, njega više zanimaju idejni projekti nego li same realizacije. Drugo pak pitanje nameće se kritici u okvirima njenog pokušaja konsolidiranja kritičkih kriterija. Prvo nudi uistinu zanimljiva nađenja i naklapanja uglavnom teoretske prirode, drugo prozaičnije, ograničenje po svojim zahtjevima, ali isto tako nepredvidivo čvršće povezano uz premedit ispitivanja, traži kriterij po kojem bi u određenom povijesnom trenutku moglo odabrati i s punim pravom reći — upravo ovi stihovi i ove pjesme su primjeri žive poezije, jer u njima otkrivamo naše jezično osjećanje jer ono donosi ista pitanja o našoj egzistencijalnoj situaciji toliko karakteristična upravo za

ovaj trenutak historije. I dok esejistima ostaju otvoreni neiscrpivi rudnici vanjskih intencija Vinaverovog poetskog opusa, kritičarima preostaju samo gomile nesporazuma. Pred njima se otvara jedna bitna dilema koja bi trebala riješiti unutrašnji konflikt povodom pitanja da li je važnije ono što je pjesnik želio ostvariti svojim pjesništvom ili je potaknuo od svega stupari ostvarenja te pjesničke autentičnosti u samom umjetničkom djelu. Pred kritičarem zjapi jaz između stvaračeve namjere, vanjske intencije i unutrašnje realizacije, kojeg on pokušava premostiti svojim čitanjem. Djelo Stanislava Vinavera još uvijek je dovoljno ozbiljan i aktuelan problem za ovakva razmatranja, jer dok na jednom mjestu njegove bogate i osjebne esejistike susrećemo jedan pabedični zov upućen pjesniku vateru: "... Zamišljaj... pesnika i pesmu kao melodiju kojom ječi cela vasiona, kao zračenje koje obuzima ogrezla bića. Pesnik traži da obuhvati celu vasionu koja obuzima ogrezla bića. Pesnik traži da obuhvati celu vasionu. On do toga ne može doći. Ali da on tog osećaja nema, ne bi ni pevao. Ja lično više volim da čitam, nego da pišem, i da sam našao pesnika, koji izražava ono što ja osećam — nikad mi ne bi na pamet palo da pišem pesme. Taj je osećaj uopšte čudan i mogao bi da izgleda pretenciozan; evo, taj osećaj kada pesnik zamišlja kao da od njega zavisi i kišut vasiona, ili bar njegove zemlje, i budućnost vasiona ili bar njegovog zavičaja. Neka ta budućnost i ne zavisi od pesnika. Ali se pesnik — ako je pravi — ponaša kao da je u istinu tako, kao da od njega stvari i događaji zavise. Ako smo

mi ti koji izražavamo osećaje, onkda ne zaboravamo nikada, koliko je osećaj u svojoj prvobitnosti, sveobuhvatan, koliko on ne priznaje u momentu svoje ekspanzije hijerarhiju prema drugim osećajima, kompromisne i ovičavljivanja. Ako čemo predati taj osećaj moramo ga predati u njegovoj potpunosti, nefalsifikovanog. A koji je osnovniji i prvobitniji osećaj kod pesnika od onoga koji ga čini arbitrom sveta i svešti?" (Uvod u čuvare sveta), da bi nas pak u nekoj svojoj zbirci iznenadio stihovima s kojima danas zapravo ne znamo šta da radimo. Da li da ih shvatimo ironičkom destrukcijom kanoniziranih formi sentimentalne lirike, stihovanom pošuricom, običnim stihovanjem. Odabiren vođen slučajem, dakle, minimalno tendenciozno.

O proze te
Sred ulice
Videli vas, Mis
U času tom
Zgromi me grom.
Ko jagne ris.

Čutih i znah
Da niste, ah
Covek mi stran.
I ah! i oh!
Pred vas klekoh
još isti dan.

VENECIJA
Kakav nepremostivi jaz između pjesnikove intelektualne zaslade i realizacije u jeziku! Primjere bi mogli nazići do u beskraj, a da se unutrašnja konstelacija ovog pjesništva ne izmijeni mnogo. Kao bitni kriteriji vrednovanja umjetničke pjesnerski formalisti isticali su udaljavanje od jezične norme, prema njima, njegova osobitost sadržajna je u različnosti od običnog go-

10-74667015
ivan banjai
**SKICA ZA PORTR
KALMANA FEHERA**

Ako stepen komunikativnosti označimo kao preduslov za otvorenost poetskog sveta (kod Kalmana Fehera još neizgrađenog, ali u konturama oštro naznačenog) onda za ovu poeziju ne postoji nikakva smetnja da postane snažna, određena i, ukoliko je moguće, od kraja izrečena.

Međutim, suditi o ovoj poeziji po stepenu komunikativnosti nije nimalo jednostavno. Ona tu nije isključivi kriterij za unutrašnji identitet pesme, već jedna zagonetna vrlina, tačka vitalne nesigurnosti u krugu prividnog sigurnog. Komunikativnost nije ekvivalentan pojam „razumljivosti“, nije ni osrednjost koja se nameće svojom beznajčajnom tamom, ili svetlošću.

Po komunikativnosti pesma Kalmana Fehera približava se jedinstvenom, ali nikako pojednostavljenom pojmu stvari. On gradi svoje metafore i simbole u slici i značenju pojma, u samom jezgri pojma. Simbol i metafora, međutim, nakon prevazilaženja prvobitnih formalnih oznaka gube svoje uloge, koje im nameće navika ili puka slučajnost. Ovaj postupak je istovremeni znak prevazilaženja inspiracije, početnog impulsa u nabujalom toku razumnih i nerazumnih osjetljivosti i osećanja, a isto tako i ostvarivanje inspiracije, koje se otkriva u stalnoj otvorenosti prema trenutku, i prema izvesnoj zatvorenosti u krugu pojma. Prema tome pesma Kalmana Fehera ne izbegava spoljašne, pri-

vidno nepotrebne oznake i elemente metafore ili simbola; metafora se ovde ne razvija do kraja pesme da bi se, pod pritiskom napregnutosi ugasila iz poslednje reči, nego se ugrađuje, većim hirurškim zahvatima u telo same pesme. U prevazilaženju i ostvarivanju se ne pokazuje težnja za metaforom koja bi mogla biti već po sebi pesma, nego se pesma pojavljuje kao krajnji cilj svih metafora i simbola. Sa ovakvim postupkom Kalman Feher uspešno izbegava svaku suvišnu stegu rečenice, a istovremeno prevazilazi i bojazan od kraja pesme, od neostvarenosti ili stranputice. Taj postupak obćava radost koju donosi dovršena pesma. Ako komunikativnost u pesmi Kalmana Fehera označimo na ovaj način, u vrtlogovoj žurbi za centrom u kojem se nalazi potvrda za kraj pesme, onda smo u glavnim konturama već označili i oblike otvorenosti njegove poezije.

Oblik, odnosno prostor i situacija u kojem se otvara pesma Kalmana Fehera nije spiralni put puža od čiste slike do unutrašnje, hermetične metafore nego je kompleksno značenje pojma kojim operiše. Na jedan savršeni osobiti način ova poezija je oslobođena do konačne jednoznačnosti pojmovna sunca, kruga i bunara. To su osnovni pojmovi ove poezije birani prema temperamentu nabujalo osećanje i osjetljive ličnosti. Stepen skladnosti tih pojmovna nije samo u konkretosti značenja nego je najpre u slutnji koja je dostup-

na izgubljenosti (dno bunara) u najsvetčanijem trenutku ljubavi (sunce) i sve to u obliku kruga koji se ocrtava u pesmi i van nje. Izgubljenost koja se graniči, ako se i ne podudara sa pojmom otuđenosti, ovde nije samo izraz za usamljenost, mogućnost pronalaza taje, ili kako se to pomodno kaže, pakla, nego je i mogućnost ostvarenosti, mogućnost svetlosti i toplote. Krug koji zatvara graniče pojmove osjećanja nije nikako znak za odbacivanje ljubavi ili radosti koje je najpre oznaka za vrednost, za kompleksnost težnje za otvorenim, prema tome za komunikativnom pesmom. Kalman Feher je pesnik koji se obraća pojmu da bi istovremeno otkrio u njemu i sliku i značenje. Po unutrašnjoj konstituciji njegova pesma je jedna ustreljena linija koja se na nekim mestima udebljava (menja pravac i tok) da bi usred vatrometa čudnih i osnovnog značenju pesme često nedoličnih reči pronašla svoje utočiste u ostvarenosti, u vrednosti kraja pesme. Nesumnjiv doprinos ovakvom pesnikovom postupku daje nagon uzleta i pada u pojmovima. Pomislamo samo na to, koliko je blisko dno bunara u pesmi *Muke roba suncu* i pesmi *Četvrti putovanje* koje se otkriva naglim impulsom, odjednom, usred geometrijske tačnosti kruga i pretvara se u ličnost i, konačno, i u skoro univerzalni pojam ljubavi.

Kalman Feher slika sebe na rubu kruga, u samrtničkoj težnji za kompleksnošću pojma, u kojoj postoji najuzvišenja mogućnost da se ostvari u pesmi.

Kalman Feher ume i konkretizovati svoju pesmu: oslobađa je suvišnih simbola, nepotrebnih metafora i verbalnih nabujalosti da bi, snažnom rukom udarajući u jedan metal, u jedno osećanje, pronašao geometrijsku formulu pesme. Prisutna je moć asocijacije, koja u jednom zaletu pretvara prst u pisaljku, nokat u krišku i stiže do oka ljubljene, koje se kao živi kristal otvara, prema tome se i konkretizuje u pomalo nastaljšinoj, ali zato smelo naznačenoj slici: „u zele- noj košuljici plava semena“. Pesma se, znači, konkretizuje u stvarnim pojmovima i stvarnim bojama, međutim ova stvarnost nije nikako jedini zaključak pesme, ona je samo vrednost očišćene slike, vrednost koja je skrivena, tajanstvena snaga svakog pojma koji je ekvivalentan svom stvarnom obliku. U svojoj težnji za konkretizacijom Kalman

Feher slika u jasnim bojama, u snažnim, potresnim oblicima. U njegovoj pesmi suša goji psovke, koje su ovde istovremeno i molitva za kišu, za plod (*Psovka suši*). Snaga koja pretvara psovku u fenomen molitve nije u shvatanju smrti kao posledice, kao rezultata neplodnosti, nego je upravo u težnji da se od „sečiva zraka svetlosti“ sačuva seme, za koje je suša i smrt i grobnica. Na ovo osakleno površini, na vrućini koja dopire do mozga niču i rastu stihovi u obliku zapovesti psovke. Korenjenje se preobražava u vene u vlasti kose, jer „toplota plahuje“. Ova konkretnost psovke međutim nije jedini i krajnji cilj pesme, nije jedini medij za poetično. Pesma razvija u sebi jedno složeno značenje, jedan sigurniji oslonac za značenje. Psovka nije izraz rezigniranosti, nije ni znak skepse. Ona je stvarnost, on je život koji produžava trajanje ploda, ona je vrednost semena. Nikako nas međutim ne sme da zavarava ova težnja Kalmana Fehera za konkretnom slikom: ona se ispoljava u ruku bezgranične odanosti stvarima, ali nikako se ne pojavljuje kao isključiva pothvala stvari. Pojmovi i stvari su tu kao mogućnost i stvarnost realizacije, ostvarivanje lirskog medija. Taj lirski medij, ako pomislimo na Nilmerov razdvajanje naivne i sentimentalne poezije, bliži je naivnom nego sentimentalnom, bliži je nekoj prihvatljivoj izvornosti koja uništava u sebi svako prisustvo izveštavanja nego pojednostavljenoj osećajnosti, profinjenoj lelujavosti osjetljivog razaranja. Lirski medij psovke je primer za analizu jedne vrednosti koja nije u isključivoj emotivnoj opravdanosti reči, nego je u poetičnom dokazu značenja pojma. Ovaj način konkretizacije pesme kod Kalmana Fehera daje dvojak rezultat: sa jedne strane pesme dokazuje svoju vrednost u odnosu na stvar, na prirodni oblik pojma, a sa druge strane otkriva sve veće i sve snažnije impulse za preobrazbu svih stvari u pesmu, za metamorfozu koja je u biti pesme.

U dva veća pesnička uzleta (u pesmama *Otuđenost* i *Ljubav i Planinsko oko*) svi seirirani elementi poezije Kalmana Fehera ostvaruju jednu kompleksniju viziju sveta, jednu celovitiju sliku pesnikovih unutrašnjih gibanja, padova i uzleta. Ove pesme neminovno bacaju senku na ranija ostvarenja, ali istovremeno i preuzimaju rezultate iz ranijih stihova. Prema tome ne postoji

jaz, ne postoje skokovi u razvoju ovog pesnika. Uzlazna linija razvoja njegove poezije, međutim, još uvek ne nagošćava krajnji učinak, ne dozvoljava neke konačne zaključke. Ipak, postoji jedno skriveno htenje u ovoj poeziji, jedno tajanstveno zrenje koje neprekidno traje, jedan siguran put prema konstituciji poetskog lika. (Naravno, bilo bi nepravredno da ova skica ostane na terenu neobaveznih pohvala i škrte konstatacije o eventualnim mogućnostima razvoja ovog pesnika.) Zrenje, odnosno znači sazrevanja u ranijim pesmama Kalmana Fehera daju svoje prve snažnije rezultate u pomenitim većim pesmama: sažimanje inspiracije u pojam, u jedinstveno značenje reči, metafora počinje na celini pesme, rečenica koja samo nagošćavala puni oblik rečenice — ove centralne oznake pesme — leluja ovde u punoj svetlosti poetske realizacije. Odeljena je ovde, međutim, i jedna no izuzetna novost, naročito u pesmi *Otuđenost* i *Ljubav*, novost u pojmovnom registru pesnika. Čisti, stvarni pojmovi su ovde ravnopravni sa pojmovima osjetljivosti, emocije. Pesma Kalmana Fehera stiče ovim jednim izrazitiju opravdanost, ako emocija tu nije istovremeno i znak približavanja sentimentalnom. Psovka koja je bila toliko izrazita, čak i gruba u pesmi *Psovka suši* donosi ovde jednu nersniju nijansu emocije. Ova dvojnost međutim nije i jedina novost ove pesme: ona na jednom novom nivou, u sferi intelektualne univerzalizacije, donosi i izvestan filozofski sadržaj, filozofiju u izrazu. Filozofija ove pesme nije u doktrinama izraza ili pojmovna, već je sadržana u tanašnjim oblicima značenja. Ova novost intelektualnog sadržaja u pesmi *Otuđenost* i *Ljubav* predstavlja puteve, pravce ostvarivanja poetskog sadržaja, ali donosi i svežinu novog izraza, radost otkrića.

Po toku i po unutrašnjoj konstituciji (uspravni ili pravilni pravac geometrijske formule pesme i nabijomilavanje pojmovna koje u zgornosti, u sažimanju značenja ostvaruje konkretnost pesme) poezija Kalmana Fehera nosi takve karakteristike (izbegavanje prividno večne teme zbog savremenijeg, upravo suvremenog sadržaja) koje su već u ovom trenutku njegovog razvoja od obziljnog značaja. Najveća vrednost pesme Kalmana Fehera je u radosti ostvarene želje, u radosti koju pruža otkriće na kraju pesme.